

ОЩЕ ВЕДНЪЖ ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА ДУХОВИТЕ МУЗИКИ В РЕГИОН МОНТАНА

*Анюта П. Каменова-Борин
Мариана Чемишанска*

Икономическите, политическите и духовни промени, настъпили в живота на българите след Освобождението, разрушават фолклорния синкретизъм.

Песенният фолклор и хороводните инструментални мелодии се универсализират във функционално отношение. В края на XIX век духовите музика стават изключително модерни в градовете и селата на северозападната част на страната, като към 1950 г. почти не съществува село в тази област без духовна “музика” или група. Като резултат народният инструментариум бива подменен: гайди, дзурли се заменят с кларинети (карне’), цигулки, тромпети, флигорни, баритони, тъпани. Това неминуемо води до промяна на изпълнителския стил на музикантите по селата. Постепенно репертоарът на духовите оркестри измества формата на репертоара с фолклорен произход (Кауфман, 1979: 104–112).

Известно е, че духовата музика става популярна с идването на чешките капелмайстори с музикално европейско образование в новоосвободена България. А през тридесетте години на XX век в Северозападна България широко нахлува модното влияние на грамофонните плочи, от които духовите формации попълват своя репертоар. Музикантите свирят инструментални мелодии, заимствани и от народния песенен фолклор. Това се прави най-вече поради техническите възможности на инструмента, които позволяват тези мелодии да се развиват ритмично и мелодично (Кауфман, 1979: 104–112).

Музикантите съчиняват свои произведения в духа на фолклорната традиция и грамофонните плочи, като по този начин стават и нотно грамотни (Кауфман, 1979: 104–112).

В първоначалните години след Освобождението в много градове на страната във военните части се създават духови оркестри. Със своите изпълнения те стават неотменна част от културния живот на тия градове. Носителите на тази музика са хора, които имат музикален талант и интерес към този вид музика.

Тези хора, добили навиците и уменията на професионални музиканти, след отбиване на военната си служба, завръщайки се по родните си места, основават и стават ръководители на гражданските духови състави, т.н. музикални банди или групи. Тези “музика” изместват много бързо и бурно традиционните народни инструменти. Те се превръщат в център на целия празничен живот в селото по отношение на семейно-битовия и календарно-празничен

цикъл на българина. Тази си функция те продължават да изпълняват и до днес (без отслабваща сила) в селищата на Северозападна България и в частност, в сегашния регион Монтана (б. Михайловградски окръг), който е предмет на настоящото изследване.

Изследването не претендира за пълна изчерпателност, тъй като все още продължават да се издирват и намират материали, свързани с поставената тема*.

Според досега събраните сведения в началото на ХХ век почти във всяко село се намират отделни неорганизирани, уволнили се от музикантските поделения, мъже или пък такива, на които вече не им се харесват традиционните народни инструменти (кавал, гайда, дзурла) и харесват новата модерна духовна музика.

Отначало духовите инструменти в повечето музика са обикновено кларинет ('карне') и флигорна. Те задължително свирят и обслужват неделните празнични селски хора, а така също сватбите и кръщенетата, отразяващи семейно-битовия живот на хората. Празничните календарни дни (Ивановден, Великден и др.) също се правели с участието на такива музиканти.

От събраните до този момент материали можем да приемем, че една от най-рано създадените духови формации в региона е тази в гр. Берковица, с организатор – учителят Михаил Герасков. Той организираше 20 музиканти през 1909 г. Интересът към берковската духовна музика бил голям и тя скоро станала 40 души музиканти. На следващата 1910 г. Данко Тимов – флигорнист от кв. Заряница в Берковица, направил духов оркестър, същата година Рангел Баров – кларнетист от с. Горно Белотинци, също основал духовна музика в селото (архив ИММ, ЕНСФ инв № 395, 407). През 1915 се основава духовна музика в с. Мездрея, в 1918 г. Александър Шошов, завърнал се от берковския духов оркестър, основал музика в с. Габровница, а в с. Смоляновци – Петър Трифонов.

През двадесетте години на ХХ век се отбелязва бум в създаването на духови оркестри в селищата: с. Долна Рикса, с. Славотин, с. Лопушна (дн. Георги Дамяново), с. Живовци (вече не съществува), с. Мартиново (Инф. Ефрем Петков Андреев, 1927), с. Копиловци, с. Говежда, с. Котеновци, с. Мокрещ, с. Сливовик, с. Лехчево, с. Безденица, гр. Фердинанд (дн. Монтана). Между тридесетте и четиридесетте години на ХХ век се откриват в други селища като с. Горна Вереница, с. Вирове, с. Сумер, с. Благово, с. Стубел, с. Слатина, с. Липен, с. Бальовица, с. Слатина (дн. Д-р Йосифово), с. Чипровци (дн. град Чипровци), с. Равна, с. Железна (Инф. Илия Зарков Илиев, р.1926 г., с. Железна и Велко Зарков Илиев, р. 1913 г., с. Железна).

Възрастовият състав на духовите музика е предимно от млади хора. В много селища се създават по един, два или три състава, които в повечето случаи

* Изказваме благодарност на Виолета Виткова и Роза Павлова за оказаното съдействие.

се конкурират помежду си. Например в с. Габровница от 1920 г. до 1940 г. съществуват две музики, в с. Славотин – от 1930 г. до 1954 г. – три формации, с. Смоляновци – 1918 г.–1940 г. – три формации, Чипровци от 1938 г. три формации, с. Горно Белотинци – от 1949 г.–1959 г. – две формации и т.н.

В Чипровци според информаторите до късно се ползва музиката, съставена от традиционни народни инструменти. Запазена е народна песен, създадена по истински случай – “Обръснул си Гмитър белуту браду”, където много точно е описана народната “музика”. Музикантите се наричат “свирджии” – гайдарджия, кавалджия, тъпанджия (общо 7 души).

Около 1938 г. духовата музика в Чипровци е в състав: Арсен Татарски – ръководител, Георги Балдин, Павел Таскин, Петко Томин, Петко Котин и Гошо Пулкин (Инф. Йосиф Младенов, р. 1924 г., Чипровци и Никола Иванов Костов, р. 1930 г., Чипровци). Свирили на флигорна, кларинет, баритон, тъпан. На тази музика се казва, че е “Старата музика”. От сведения на информаторите се оказва, че явно по това време се появява и друга група (Инф. Иван Лазаров Каменов, р. 1934 г., Чипровци; Никола Иванов Костов (Танчин), р. 1930 г., Чипровци). Това е така наречената “Детска музика”, която по-късно започва да се нарича “Трапска” (на името на махала “Трап”, откъдето са децата). “Детска музика” изпълнявала музика, слушана от “Старата музика”, но не на инструменти, а на тиквени чаши. Групата е от шест деца – момчета, един на тъпан, другите на чаши, на възраст между 7–10–14 години.

Освен “Трапската”, или “Детската”, тази музика добива гражданственост като “Танчината музика” – по името на фамилията Танчини. Едно от децата – Иван Лазаров свирило в “Детската музика”. Танчината музика вече свири през четиридесетте години на XX век в състав: Георги Иванов Зарков, Никола Танчин, Ценко Танчин, Гошо Славкин, Иван Лазаров и Иван Къцата (Инф. Йосиф Младенов, р. 1924 г., Чипровци; Георги Иванов Зарков, р. 1923 г., Чипровци). Репетират вечер, докато чуят вечерния стражарски час. Качват се на “отводите” (чардака) на старото училище “Отец Милети” (дн. Исторически музей) и репетират. Мелодиите са хващали от народните песни и от народни певци. По-късно Никола Костов Танчин си спомня, че докато бил войник, брат му Ценко Костов Танчин се е учил да свири по ноти при другата голяма формация в Чипровци – тази на фамилия Шиките. Ръководител е Миялко Шиката, а членове – тримата му синове – Стефан, Иван и Митко. Тази музика се задържа най-дълго, като обслужва населението. Това е своего рода семейна формация. От с. Бели Мел идвал музикант, някой си Иван, който учил в София или Стара Загора, и ги учил да свирят по ноти. Тогава те се научават да свирят вече музиката на Дико Илиев – “Дунавско хоро” и “Александрийката”, която според тях била най-хубава.

Мартиновската музика (б. Влашко село) е основана 1928 г. В състава влизат: Цеко Ангелов, Цветан Ангелов, Георги Джонкин и Найдено Котин, но

скоро след това Цветан Ангелов заминава за Америка и музиката се разпада. По-късно Марко Джонкин основава нов състав, в който вземат участие: Марко Пекин – флигорна, Найден Котин, Георги Джонкин, Цеко Ангелов, Мито Джонкин – барабан, Павел Каменов – тъпан, Георги Ненчов – кларинет. След заминаването на последния за Франция неговото място се заема от Генко Пейн. Към петдесетте години на XX век във формацията се включват Ефрем Петков – баритон и Петър Джонкин – баритон. Когато не им достигат музиканти, те търсят от околните селища. Музиката се разпада през 1990 г. (Инф. Ефрем Петков Андреев, р. 1927 г., Мартиново).

Духовите формации в с. Железна са две. Първата, най-старата, била сформирана около тридесетте години на XX век. Музикантите свирели по слух и били в състав: Рангел Илиев Станков – флигорна, Петко Божинов – кларинет, Костадин Илиев Станков – баритон, Илия Пардин – баритон, Антон Генадиев – баритон, Тома Еленков – флигорна, Ценко Живков – тъпан (Инф. Илия Зарков Илиев, 79 год., с. Железна).

Втората духовна музика в селото се сформира 1938–1939 г. Неин ръководител е Велко Зарков и Илия Зарков – флигорна; Георги Зарков – баритон; Лило Лилов – кларинет; Ценко Живков – тъпан; Владимир Илиев – кларинет; Методи Михайлов – барабан; Илия Пардин – баритон (от старата музика). Групата събира финансови средства от селото и се купуват три броя инструменти (флигорна, баритон, кларинет). Фамилията Заркови активно взема участие в дейността на духовите оркестри. Бащата Зарко Илиев, неговият брат Тома свирели народна музика на кавал, синовете Велко, Илия и Георги Заркови също свирят, като Илия Зарков и Велко Зарков се учат да свирят по ноти. По-късно в духовата музика идва Георги Германски от Лопушанската (дн. Георги Дамяново) музика като нотист. След 1942 година съставът се попълва от Лика Рачин – кларинетист; Методи Йорданов – флигорна; Георги Димитров – баритон; Зарко Велков – флигорна (Инф. Велко Зарков Илиев, р. 1913 г., с. Железна).

Освен че събират пари за закупуване на инструменти от селяните, някои от тях продават имоти и добитък за тях. Стоян Петров от с. Габровница продава биволицата си, Герасим Георгиев от с. Благово една от кравите си, в с. Стубел хората дават царевица за продан, Цеко Колов от с. Сумер продава 2,5 дка ниви; Георги Томов от с. Мездрея дарява 70 хил. лева. Музикалните инструменти се закупуват от музикалните магазини в София и Враца, от военните оркестри и на старо от музиканти от съседни селища.

Духовите формации се оборудват с флигорни, кларинети, баритони, бас, голям и малък барабан. Репетициите се провеждат по домовете на самите музиканти, училища, кметства и др. Постепенно от слухари музикантите овладяват нотното свирене. Техни ръководители стават бивши музиканти от военните оркестри, учители по музика.

След 1931 г. много духови музика от региона установяват връзка с композитора Дико Илиев. Той добива изключителна популярност. Неговите произведения до такава степен стават част от репертоара на духовите музика, че по едно време не се знае, че той е авторът и те почти стават народни. Той помага на духовите оркестри в с. Славотин, с. Мадан, с. Септемврийци, с. Лехчево. Благодарение на връзките с музикантите произведенията на Дико Илиев заемат важно и постоянно място в репертоара на духовите оркестри в целия регион Монтана. Този изключителен композитор – Дико Илиев, отбелязва за духовата музика: *“Слушай сега, слушай музиката. Тя е като семейство: флигорната е майката, баритонът – бащата, кларнетите като деца тичат насам-натам, тъщата като фягот ломоти, басът – дедото, пуши и кашли. Разбирателство и обич трябва да има, та да се живее. Разбирателство и обич трябва да има, та да има музика...”*

Обикновено за изучаване на произведенията една формация е свирела от три до шест месеца, репетирала е ежедневно и по-специално – вечер. Първоначално музикантите учат местни хора и мелодии, взети от старите музика с народни инструменти или чути от други музика в съседни селища. По-късно започват да се снабдяват с репертоар от военните оркестри в Лом, Берковица, Враца и София, с огромното участие и влияние на Дико Илиев и Рангел Тушев от с. Сумер.

От началото на XX век и до днес – години наред – изпълненията на духовите музика в регион Монтана са били неотменима част от живота на българина: раждане, сватба, смърт. Те са част от народния календар и семейната обредност. Музикантите по селата свирят на годежи, сватби, кръщенета. Те са задължителни на седенки, неделното хоро, което години наред беше традиционно и се свири от сутрин до вечер. Поколения хора от този край са живели и живеят с духовата музика. Духовите музика свирят и на календарните празници Йордановден, Ивановден, Бабинден, Коледа (три дни), Великден, Трифон Зарезан. На Ивановден, Тодоровден ходят по къщите, канени от именници; на Трифон Зарезан – по лозята. В същото време те вземат участие в провеждането на гражданските и официални празници в селата и градовете. По отношение на заплащането и средствата, които събират, освен на уговорените (сватба, кръщение), останалото било на доброволни начала. По-инициативни участници в селското неделно хоро събирали пари от всички играещи, а моми, които не искали да платят, били гонени от хорото.

Духовата музика е навлязла трайно и дълбоко в живота на хората от регион Монтана. Тя продължава да живее и днес. Животът на хората от селищата в регион Монтана и днес е немислим, без „да думне” духовата музика, тясно свързана с творчеството на Дико Илиев.

ИНФОРМАТОРИ

1. Иван Лазаров Каменов, VII кл., р. 1934, Чипровци
2. Никола Иванов Костов (Танчин), VII кл., р. 1930, Чипровци
3. Йосиф Младенов Марков, VII кл., р. 1924, Чипровци
4. Георги Иванов Зарков, VII кл., р. 1923, Чипровци
5. Ефрем Петков Андреев, VII кл., р. 1927, с. Мартиново
6. Илия Зарков Илиев, VII кл., р. 1926, с. Железна
7. Велко Зарков Илиев, VII кл., р. 1913, с. Железна

ЛИТЕРАТУРА

Кауфман, 1979: Кауфман, Д. Развитие на инструменталната народна музика в един район на България през последните сто години. С., 1979, 104–112.

Сто години духово изкуство в България. С., 1979.

Стоин, 1956: Стоин, Е. Днешното състояние на народната музика в Северозападна България. – В: Експедиция в Северозападна България. С., 1956, 293–365.